

Adriana Piechota

Koło Naukowe Infologów
Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej
Uniwersytet Śląski w Katowicach
e-mail: adrpie27@gmail.com

Źródła informacji w pracy nauczyciela regionalisty (na przykładzie Gimnazjum nr 9 w Bytomiu)

Abstrakt: Celem przeprowadzonego badania było zidentyfikowanie źródeł informacji, z jakich korzystają nauczyciele regionaliści uczący w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu. W tekście scharakteryzowano założenia regionalizmu w Polsce, przedstawiono sylwetki głównych inspiratorów regionalizmu (np. Aleksander Patkowski) i popularyzatorów miłości do najbliższej ziemi – Śląska (Karol Miarka, ks. Józef Szafranek, ks. Norbert Bonczyk). Omówiono wypowiedzi poświęcone edukacji regionalnej od lat dziewięćdziesiątych XX w. Badania przeprowadzono w trzech etapach: wywiad jawny, analiza dokumentów, czyli kronik klas regionalnych, oraz wykorzystanie kwestionariuszy ankiet.

Słowa kluczowe: Bytom-Łagiewniki. Edukacja regionalna. Regionalizm. Regionalizm śląski

Wstęp

Regionalizm i edukacja regionalna przeżywają obecnie renesans. Powoli wraca się do wartości i tradycji edukacji regionalnej dwudziestolecia międzywojennego. Tak dzieje się m.in. na Śląsku. Dzięki temu z pokolenia na pokolenie przekazywana jest wiedza o najbliższej okolicy i jej mieszkańcach. Szkoły na Śląsku czerpią z tego doświadczenia, włączając do programów nauczania zagadnienia edukacji regionalnej w różnej formie. Celem opracowania jest próba ustalenia źródeł informacji, z jakich korzystają nauczyciele regionaliści w śląskich szkołach, na przykładzie Gimnazjum nr 9 w Bytomiu.

Regionalizm

Celem regionalizmu od początku jego wyodrębnienia z ruchów społecznych było i jest nadal eksponowanie danego regionu. Zadania, jakie stawiają sobie uczestnicy ruchów społeczno-kulturowych, to przede wszystkim ochrona interesów ekonomicznych regionu, wzmacnianie i demonstrowanie specyfiki kulturowej regionu poprzez język, dialekt, obyczaje, pamiątki historyczne mieszkańców, poczucie odrębności. Kolejnym zadaniem jest ochrona interesów politycznych, np. żądanie autonomii czy innej formy samorządności. Taka postać regionalizmu, który jest niejednorodny¹, charakteryzuje m.in. regionalizm śląski, kaszubski, kataloński czy bawarski (Szul, 2012, s. 32).

Prekursorem regionalizmu na ziemiach polskich był Aleksander Patkowski (1890–1942), który w latach dwudziestych XX w. pisał o ideach przewodnich tego ruchu. Jako pedagog zaangażowany w tworzenie uniwersytetów ludowych, a także wieloletni działacz i prezes Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, przyczynił się do tego, że działania tej organizacji zostały ukierunkowane na kultywowanie tradycji regionalnych. Według A. Patkowskiego regionalizm dotyczył poznania ziemi i człowieka, a poprzez to obejmował „wskrzeszanie słowem energii narodowej, umocnienie jej wolą ciągłości i konsekwencji czynu” (Łobos, 1999 s. 66).

W II Rzeczypospolitej dzięki inicjatywie środowiska naukowego i kulturalnego powstały Powszechne Uniwersytety Regionalne. Kadra nauczycielska i akademicka oraz pisarze wspierali rozwój ruchów regionalistycznych, krajoznawczych oraz kultury ludowej².

Za teren działań regionalistów w tamtym czasie niewątpliwie można uznać szkoły, gdyż działacze społeczni zaangażowani w prace o charakterze regionalistycznym byli w większości czynnymi nauczycielami. Życie szkolne organizowano m.in. wokół zagadnień edukacji regionalnej, nauczyciele często opracowywali monografie regionalne, angażowali się w wydawanie lokalnych pism, prowadzenie kronik szkolnych i gmin-

¹ Nie wyróżnia się wyraźnej granicy pomiędzy regionalizmem a promocją turystyki. Zjawiska te często przenikają się i łączą (Szul, 2012).

² W okresie wyłaniania się pierwszych struktur regionalistycznych działacze społeczni wspierali wartości i odrębności regionów w ramach odradzającego się państwa. Wojewodowie powoływali wojewódzkie komitety regionalne w celu przeprowadzenia studiów regionalistycznych, prac badawczych, zgodnie z założeniami programu regionalizmu polskiego z 1926 r. W skład komitetów wchodziłi urzędnicy, ale przede wszystkim działacze społeczni, a wytyczne pochodziły z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Dzięki tym organom powołano m.in. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie.

nych. Klasy szkolne ozdabiano elementami rękodzieła ludowego, tworzono wystawy muzealne na terenie szkół, wystawiano przedstawienia, organizowano wycieczki po najbliższej okolicy. Działania często były dokumentowane w formie szczegółowych opisów obyczajów ludowych i zabytków (Gajowniczek, 2014).

W czasie II wojny światowej rozwój regionalizmu został wstrzymany. Zmiany ustrojowe po 1945 r. przyniosły nowe postrzeżenie założeń ruchu – niemożliwy stał się powrót do tradycji międzywojennej. Instytucje i organizacje, które początkowo mogły wznowić działalność, zostały zlikwidowane. Kolejne zmiany w polityce kulturalnej państwa nastąpiły po 1956 r., gdy podstawową formą organizacyjną polskiego regionalizmu stały się regionalne towarzystwa kultury. Władze poprzez wprowadzenie centralizacji dążyły do wykształcenia homogenicznego społeczeństwa, odrzucając pluralizm i różnorodność. Folklor i jego otoczenie zostały uznane za element jedynie „ozdobny”, pomimo pozornego wsparcia władz Polski Ludowej (Markocka, 2014). Powszechne stało się postrzeżenie regionalizmu jako ruchu „zabytkowego” i zaściankowego, a samo posługiwanie się gwarą było źle widziane.

Kolejne zmiany w podejściu do regionalizmu nastąpiły dopiero w latach osiemdziesiątych XX w. Przełomowe okazały się II i III Kongres Regionalnych Towarzystw Kultury, zorganizowane w latach 1981 i 1986. Podczas Kongresu w 1990 r. w Lublinie zaczęto rozważać potrzebę stworzenia Karty Regionalizmu Polskiego³, w której określono by na nowo cele i zadania ruchu regionalistycznego w Polsce. Zasady, jakie miały być wpisane w Kartę, objęły wszelkie formy ruchu regionalistycznego, zadania samorządów i środków masowego przekazu. Zaznaczono również konieczność uwzględniania tematyki regionalnej w programach nauczania (*Regionalizm*).

Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. zmiany idące w kierunku demokratyzacji państwa, wzrostu roli władz samorządowych i lokalnych działaczy oraz zawiązki integracji europejskiej zapoczątkowały ewolucję w postrzeganiu regionalizmu. Sytuacja przypominała tę z pierwszych dekad stulecia, kiedy działał A. Patkowski. Zrozumiano wówczas, jak ważne jest „wskreszenie energii narodowej” (Patkowski, 2013, s. 48) i wzmocnienie samorządności. Ideologia Europy regionów, popularna w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX w., stała się symbolem regionalizmu i integracji europejskiej. W Polsce

³ Ostatecznie Kartę Regionalizmu Polskiego uchwalono na V Kongresie Regionalnych Towarzystw Kulturalnych w 1994 r. we Wrocławiu.

w czasie przygotowań do członkostwa w Unii Europejskiej zauważalny był pozytywny stosunek do funkcjonowania regionów, regionalizmu i regionalizacji, na wzór Europy Zachodniej.

Regionalizm śląski

Od średniowiecza do lat czterdziestych XX w. Śląsk zamieszkiwały różne grupy etniczne i kulturowe. Z zachodu napływała tam ludność niemiecka, a z południa ludność czeska. Przez wieki region ten stanowił pogranicze etniczne i kulturowe, gdzie krzyżowały się wpływy i interesy trzech monarchii: polskiej, niemieckiej i czeskiej.

Z końcem X w. rodzące się państwo polskie składało się z trzech wielkich dzielnic: Wielkopolski, Śląska i Małopolski. W kolejnych trzech wiekach Śląsk rozwijał się od Żagania po Bytom i kasztelanię oświęcimską. Rozbicie dzielnicowe, związki Śląska z koroną czeską i zrzeczenie się praw do Śląska w 1339 r. przez Kazimierza Wielkiego, przyniosły zmiany w postrzeganiu Śląska przez Polaków. W 1526 r. władzę nad regionem przejęli Habsburgowie, a w drugiej połowie XIX w. zaczęły się tu tworzyć silne ruchy germanizacyjne. Polacy zamieszkujący Śląsk w procesie germanizacji dostrzegali zagrożenie. W XIX w. wśród Ślązaków rosła świadomość odrębności narodowej. W 1821 r. w Opolu ukazał się podręcznik *Krótkie wyobrażenie historii Śląska dla szkół elementarnych* Józefa Lompy (1797–1863). Data wydania tej publikacji jest uznawana przez część literaturoznawców za początek pierwszej epoki w dziejach polskojęzycznej literatury na Górnym Śląsku (Węgrzynek, 2015, s. 10). Do obrońców polskości na Śląsku można zaliczyć bytomskiego proboszcza ks. Józefa Szafranka (1807–1874), który jako poseł ludu polskiego na Zgromadzenie Narodowe w Berlinie w 1848 r. i do parlamentu w 1849 r. nie obawiał się przemawiać po polsku (Ogrodziński, 1946, s. 100–101). Liderem walki o polskość na Śląsku był także Karol Miarka (1825–1882), działacz społeczny na Górnym Śląsku.

Nowy regulamin szkolny, zatwierdzony przez Fryderyka II w 1763 r., przyniósł daleko idące zmiany w szkolnictwie⁴. Działaczem narodowym na terenie Śląska w XIX w. był m.in. ks. Norbert Bonczyk (1837–1893). W dwudziestoleciu międzywojennym działał Paweł Musioł (1905–1943) – regionalista, krytyk i historyk kultury, nauczyciel, re-

⁴ Regulamin ten zakładał m.in. obowiązek szkolny obejmujący wszystkie dzieci w wieku od siedmiu do trzynastu lat, bez względu na płeć.

daktor „Nowej Polski” i „Kuźnicy”. Odegrał on ważną rolę w procesie kształtowania się regionalizmu na Śląsku.

Ideę rozwijającego się regionalizmu śląskiego jako drogi do polskości można zaobserwować dopiero w dwudziestoleciu międzywojennym. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości sytuacja na Śląsku była specyficzna z powodu uwarunkowań geograficznych, a przede wszystkim historycznych. W 1929 r. opracowano program śląskiego regionalizmu, przedstawiony w czasie obchodów rocznicy powstania „Znicza” i opublikowany na łamach „Zarania Śląskiego” – pierwszego śląskiego pisma regionalnego utworzonego w 1907 r. w Cieszynie. Jego misją miało być ocalenie i przywrócenie pamięci o pieśniach, podaniach, bajkach i wierzeniach, poprzez ich publikowanie, gromadzenie i ochronę strojów śląskich. Głównym postulatem programu śląskiego regionalizmu było nawoływanie do jedności Ślązaków, do likwidacji granic między „Cieszyńskim” a „Górnośląskiem” (Glimos-Nadgórska, 1998, s. 33). Gustaw Morcinek (1891–1963)⁵ w opublikowanym w 1933 r. artykule *Regionalizm śląski* zwrócił uwagę, że ruch regionalistyczny na Śląsku powstał jako wyraz pewnych pragnień. Ośrodkiem tego ruchu został Cieszyn – duchowa stolica Śląska.

Podział administracyjny powojennej Polski skutkowało tym, że obszar zamieszkiwany przez ludność jednolitą kulturowo przedzieliły granice województw. Po 1945 r. pod pozorem walki z wpływami niemieckimi skupiono się na zniesieniu kulturowej odmienności Ślązaków. W czasach PRL-u jedyne akceptowanymi formami śląskości było obchodzenie Barbórki⁶ i rocznic powstań śląskich (Tomczak, 2014, s. 183).

Dziś regionalizm śląski jest często postrzegany jako „ludyczno-kabaretowy rezerwat, w którym tańczy się trojaka, jada krupnioki i śpiewa *Pyk, pyk z fajeczki*” (Smolorz, 2014). Współczesna różnorodność kulturowa Śląska przejawia się w coraz większym zaangażowaniu samych Ślązaków w organizację różnego rodzaju festiwali, biesiad śląskich i programów estradowych. Ważnym elementem debat o Śląsku jest oczywiście gwara śląska (terytorialna odmiana języka, por. *Gwara*). Obecnie, w myśl ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych,

⁵ W swojej twórczości literackiej i publicystycznej G. Morcinek nawiązywał do działalności naukowców w XIX w., dokumentujących pochodzenie śląskiej kultury ludowej i jej związki z czeskim czy niemieckim dziedzictwem kulturowym. Charakteryzował oblicza regionalizmu śląskiego – od konserwatywnego do twórczego – po przyłączeniu części Śląska do Polski (Morcinek, 2013). W rozważaniach podkreślał, że Śląsk to wciąż „nieznany kraj” (nazwa zaczerpnięta od Z. Kossak-Szczuckiej).

⁶ Święto św. Barbary, ważne dla całego górniczego Śląska, jest związane przede wszystkim z etosem pracy zakorzenionym w śląskiej tradycji (Swadźba, 2001).

istnieje jeden język regionalny w Polsce – kaszubski. Gwara śląska jako potencjalny język regionalny jest przedmiotem sporów językoznawców, antropologów, socjologów i politologów, a nawet, a może przede wszystkim, polityków (Śliz, Szczepański, 2012).

Edukacja regionalna

Jeżeli celem edukacji regionalnej ma być ukształtowanie poczucia własnej tożsamości regionalnej, to efektem może stać się wzmocnienie związku ze środowiskiem lokalnym⁷. Treści regionalne wprowadzone do szkół odgrywają niezwykle ważną rolę w przewyżnianiu barier ograniczających szanse edukacyjne, wpisując się w ogólnokrajową tendencję aktywizowania społeczności lokalnych i powrotu do regionalizmów. Zagadnienia te zostały uwzględnione w programach kształcenia na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Powstało wówczas kilka pomysłów na ujęcie zagadnień regionalizmu, które można wprowadzać na różnych etapach edukacji. Na przykład w 1990 r. Dzierżymir Jankowski opracował pierwszą na gruncie polskim koncepcję, według której „edukacja regionalna jest jedną z dziedzin – orientacją edukacji ogólnej” (Gajowniczek, 2014, s. 32).

Powołany w 1995 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej zespół specjalistów edukacji regionalnej i pracowników ministerstwa przedstawił inną koncepcję edukacji regionalnej – dziedzictwo kulturowe w regionie (*O edukacji*, 2000). Zagadnienia socjologiczne edukacji opisał w 1996 r. Marek Stanisław Szczepański, a trzy lata później Piotr Kowolik uznał edukację regionalną za jedno z zadań szkoły.

Już w połowie lat dziewięćdziesiątych o niebezpieczeństwie, jakie niesie ze sobą powierzchowne traktowanie edukacji regionalnej, pisała Łucja Staniczek. Ograniczenie edukacji regionalnej w szkole do jednej dziedziny, np. folkloru, historii czy organizacji okolicznościowych imprez regionalnych, powoduje braki, które trudno wyrównać na dalszym etapie życia. Cele edukacji regionalnej mogą być w pełni realizowane w szkole, a na Śląsku sprzyja temu wielokulturowość i głęboko zakorzenione tradycje, dające szansę na „zrozumienie innych, budowanie

⁷ Już A. Patkowski w latach dwudziestych XX w. podkreślał rolę nauczycieli w kształtowaniu młodego pokolenia i stawiał im bardzo wysokie wymagania. Jego stanowisko było jednoznaczne – to na nauczycielu spoczywa obowiązek przedstawienia uczniom „stanowiska Polski w kulturze Zachodu”. Ma on być zaangażowany w ruch regionalistyczny i krajoznawczy oraz wspieranie ruchów młodzieżowych (Żołądź-Strzelczyk, Jamrozek, 2006, s.121–122).

wzajemnej tolerancji, co pozwala na budowanie w sposób naturalny kształtującego się u młodego człowieka pojęcia *małej ojczyzny*” (Staniczek, 2015, s. 43). Autorka zwróciła także uwagę na potrzebę kształcenia kadry nauczycielskiej w ramach kursów prowadzonych przez Wojewódzki Ośrodek Metodyczny⁸, gdyż organizowanie sporadycznych konferencji naukowych i metodycznych nie jest w tym względzie wystarczające.

Zdaniem Jerzego Nikitorowicza edukacja regionalna powinna być przeciwagą dla kultury masowej, „traktować świat jako pierwotny i nadrzędny wobec idei globalnej świadomości” (Nikitorowicz, 2009, s. 213), przekazywać uniwersalne i ponadczasowe wartości. Zadania edukacji regionalnej są ważne, gdyż ma ona „uwrażliwiać, wspierać, wzmacniać i chronić świat wartości rdzennych” (Nikitorowicz, 2009, s. 218). Treści realizowane podczas takich zajęć dotyczą krajobrazu, architektury, zabytków kultury duchowej i materialnej, a przede wszystkim gwary, folkloru, legend i historii. Przedmiot ten powinien mieć charakter interdyscyplinarny (poza historią regionalną, informacjami na temat gwary i jej odmian, można nawiązać do wiedzy o kulturze, lokalnej literaturze, a nawet socjologicznej wiedzy o społeczności lokalnej czy o przeobrażeniach cywilizacyjnych regionu). Nauczyciel – opiekun – wychowawca ma być krytykiem kultury. Istotą jego pracy są działania edukacyjne przygotowujące wszystkich, niezależnie od pochodzenia, do życia w świecie. Sama edukacja regionalna ma na celu zachować mikroświat przy odkrywaniu makroświata. Funkcje, jakie się jej przypisuje, poprzez kształtowanie u uczniów poczucia własnej tożsamości lokalnej, to: zakorzenienie i rozwijanie poczucia grupowej przynależności; przygotowanie do lepszego rozumienia innych; integracja społeczności lokalnej; przygotowanie do życia w ojczyźnie, Europie i świecie; kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego i ładu demokratycznego oraz formowanie współodpowiedzialności za innych, za państwo (Nikitorowicz, 2009, s. 221).

W podstawie programowej z 2008 r. i w nowej podstawie z 2017 r. nie uwzględniono edukacji regionalnej jako osobnego przedmiotu czy ścieżki w programach nauczania. Treści edukacji regionalnej zostały włączone do różnych obszarów kształcenia.

⁸ Obecnie: Regionalny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli WOM prowadzi m.in. kursy i szkolenia dla nauczycieli regionalistów.

Klasy regionalne w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu (*Innowacja pedagogiczna*)

Nauczyciele Gimnazjum nr 9 w Bytomiu, zainspirowani nową edukacją regionalną, poznając funkcje, jakie w połowie lat dziewięćdziesiątych XX w. zaczęto przypisywać temu działowi edukacji, zaczęli wprowadzać jego elementy do nauczania. Integracja europejska i rozwój samorządności w Polsce spowodowały ożywienie kultury śląskiej, a co za tym idzie – regionalizmu śląskiego. Utworzenie pierwszych klas regionalnych nastąpiło w 1995 r., kiedy to w ówczesnej Szkole Podstawowej nr 27 w Bytomiu dzięki zaangażowaniu polonistki Gizeli Stabińskiej zaczęto organizować „Dni Śląskie”, „Debaty Śląska” oraz zaproponowano uczniom projekty związane z ich regionem. Lata doświadczeń i chęć zainteresowania uczniów problematyką regionalną zaowocowały opracowaniem programu edukacji regionalnej, którego realizacja, po kilku zmianach podstaw programowych i usunięciu z nich ścieżek edukacyjnych, pozostaje w gestii nauczycieli.

Program autorski Iwony Cieślar *Innowacja pedagogiczna „Jesteśmy stąd” – klasa regionalna (Wywiad przeprowadzony przez A. Piechotę z B. Szmalec, 2016)* został przygotowany w 2012 r. przy pełnym poparciu dyrektora szkoły Bożeny Szmalec i pozostałych nauczycieli. Pomysł ten wraz z niezbędnymi dokumentami zgłoszono wówczas jako innowację pedagogiczną do Kuratorium Oświaty w Katowicach. Władze miasta od początku pozytywnie oceniały sposób organizacji edukacji regionalnej i od roku szkolnego 2012/2013 wyraziły zgodę na utworzenie w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu klas regionalnych.

Na realizację programu innowacji pedagogicznej przewidziano trzy kolejne lata nauki w gimnazjum. W każdym roku szkolnym klasa ma trzy dodatkowe godziny zajęć z edukacji regionalnej. Dniem regionalnym jest czwartek (tzw. czwartki z regionem), co stanowi nawiązanie do obiadów czwartkowych króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Każdego roku wprowadzany jest inny blok zajęć: dla klasy I – 2 godziny zajęć artystycznych (muzyka śląska, artyści śląscy), biologia; dla klasy II – geografia, zajęcia artystyczne (plastyka), historia; dla klasy III – wiedza o społeczeństwie, język polski, zajęcia artystyczne (taniec śląski).

Projekt zakłada dużą aktywność uczniów, głównie poza szkołą. Młodzi regionaliści mają szansę uczestniczenia w życiu kulturalnym Śląska, wycieczkach, konkursach związanych, np. ze śląską gwarą lub historią. Nauczyciele regionaliści nawiązali stałą współpracę z Muzeum Górnośląskim w Bytomiu oraz Bractwem Oświatowym Związku

Górnośląskiego (*Wywiad przeprowadzony przez A. Piechołę z I. Cieślara*, 2017). Instytucje te objęły stałym patronatem klasy regionalne w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu. Uczniowie klas regionalnych są odpowiedzialni za organizację cyklu imprez lokalnych i miejskich, takich jak „Debata Śląska”, gra o tytuł „Ślązoka dzielnicy”, Gala Klas Regionalnych, dzielnicowy konkurs piosenki „Piosenka na niepogodę” (*Kronika*, 2012–2016).

„Debata Śląska” to organizowany corocznie w sali sesyjnej Urzędu Miejskiego w Bytomiu regionalny konkurs krasomówczy. Cieszy się on dużą popularnością ze względu na wysoki poziom oraz udział znanych postaci ze Śląska. W roku szkolnym 2016/2017 temat debaty brzmiał: „Ważne w dziejach Śląska” (*Sprawozdanie*, 2016/2017).

Uczniowie klas regionalnych Gimnazjum nr 9 w Bytomiu prowadzą kroniki klasowe, do których wpisują sprawozdania z wydarzeń szkolnych związanych z regionalizmem oraz swoje przemyślenia w kwestii projektów edukacyjnych. W kronikach zamieszczane są także kopie artykułów prasowych na temat sukcesów uczniów klas regionalnych, nauczycieli i dyrekcji, relacje z wydarzeń szkolnych i uroczystości organizowanych poza terenem szkoły.

W programie innowacji pedagogicznej zaplanowano różnorodny plan zajęć na każdy rok szkolny. W części dotyczącej literatury śląskiej uwzględniono m.in. poznawanie twórczości G. Morcinka oraz projekcje filmów Kazimierza Kutza. W ramach zajęć muzycznych odbywa się nauka śląskich tańców ludowych, a na lekcjach biologii regionalnej uczniowie odwiedzają miejsca ciekawe pod względem przyrodniczym, np. zespół przyrodniczo-krajobrazowy Żabie Doły. W klasie II na zajęciach z historii regionalnej uczniowie poznają średniowieczną historię Śląska, rolę zakonów czy akcji kolonizacyjnej (*Wywiad przeprowadzony przez A. Piechołę z B. Szmalec*, 2016). Podejmowane są także tematy budzenia się świadomości narodowej na Śląsku w XIX w., powstań śląskich oraz życia na Śląsku po II wojnie światowej.

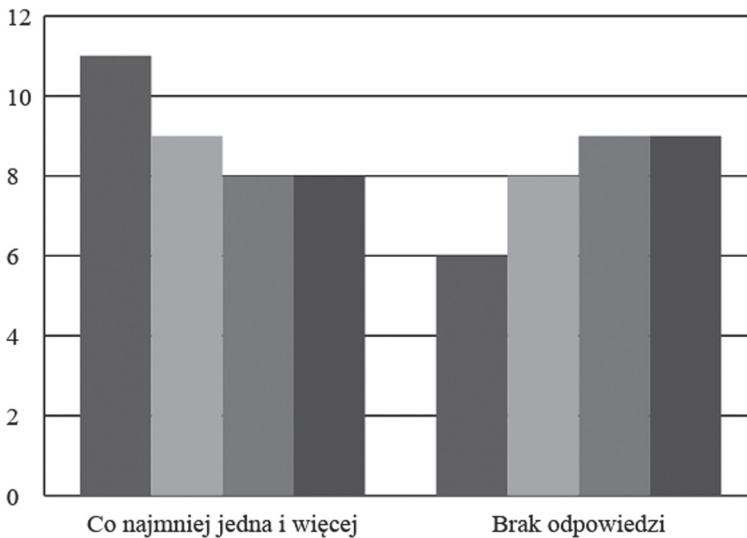
Źródła informacji dla nauczyciela regionalisty w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu⁹

W celu zbadania źródeł informacji, jakimi posługują się nauczyciele regionaliści, przeprowadzono ankietę dla nauczycieli regionalistów w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu, która została im przekazana w czerw-

⁹ Obecnie Szkoła Podstawowa nr 27 w Bytomiu.

cu 2017 r. Wybór grupy badawczej był celowy i obejmował pięcioro nauczycieli.

Zanim jednak zapytano respondentów o wykorzystywane przez nich narzędzia, starano się zebrać informacje dotyczące przygotowania merytorycznego do prowadzenia stosownych zajęć z zakresu edukacji regionalnej. Uzyskane wyniki dowodzą, że 52,95% nauczycieli uczestniczyło w co najmniej jednym szkoleniu z zakresu regionalizmu. Z ankiet wynika ponadto, iż dwoje nauczycieli wyróżnia się dużym zaangażowaniem, gdyż w takich szkoleniach wzięli oni udział: 12 razy (nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie) i 9 razy (nauczyciel geografii i zajęć technicznych) (wykres 1). Nauczyciele regionaliści mają więc świadomość tego, jak ważne jest podnoszenie własnych kwalifikacji.

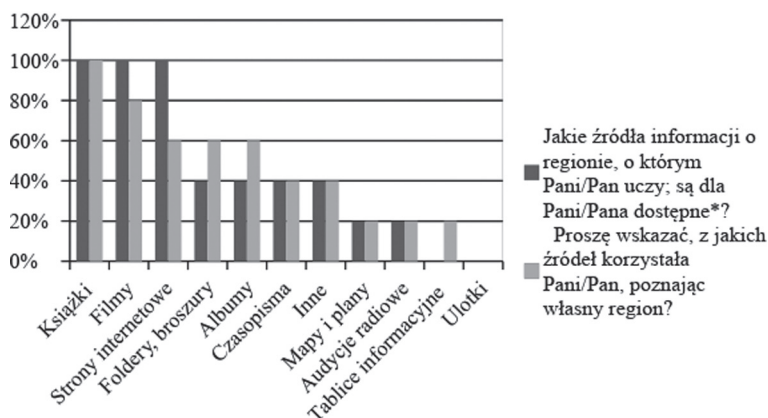

Wykres 1. Zestawienie danych na temat udziału w szkoleniach nauczycieli w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu

Źródło: Opracowanie własne.

Kolejne pytanie ankiety zostało sformułowane w taki sposób, aby uzyskać wiedzę na temat znanych nauczycielom źródeł informacji. Z analizy udzielonych odpowiedzi wynika, że podstawowymi źródłami informacji o regionie, dostępnymi dla nauczycieli regionalistów w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu, są książki, filmy oraz strony internetowe. Wszyscy ankietowani udzielili właśnie takich odpowiedzi (wykres 2). Wśród innych źródeł informacji wymieniano: foldery, broszury, albumy,

czasopisma – co stanowi 40% odpowiedzi. 20% osób wskazało także mapy i plany, również 20% – audycje radiowe. Pozostałe dostępne źródła, oznaczone jako inne, stanowiły prezentacje multimedialne, teki edukacyjne Instytutu Pamięci Narodowej, kanał TVP 3.

Wykres 2. Odpowiedzi na pytanie dotyczące źródeł informacji o regionie

Źródło: Opracowanie własne.

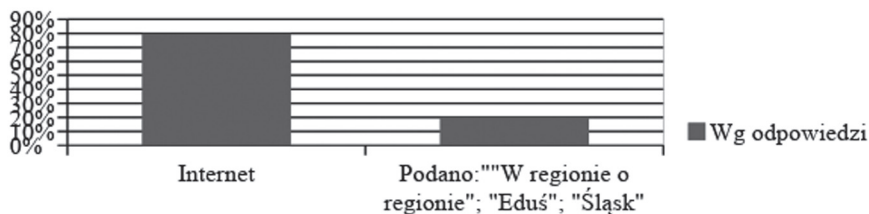
Podstawowym źródłem, po jakie nauczyciele regionaliści sięgali w celu poznania własnego regionu, pozostaje książka (wykres 2). Wydawnictwa wykorzystywane podczas zajęć z edukacji regionalnej to przede wszystkim opracowania historyczne regionu Śląska i Bytomia; dużą grupę stanowią wydawnictwa IPN, np. teki edukacyjne oraz *Tragedia w cieniu wyzwolenia. Górny Śląsk w 1945 roku* (tabela 1). To dość nowe opracowania, których autorzy analizują losy Ślązaków po 1945 r., oraz publikacje ukazujące dzieje Śląska w całościowym ujęciu. Ponadto prace poświęcone znanym śląskim rodom, takim jak Tiele-Wincklerowie czy Schaffgotschowie. Pytanie to w ankiecie było otwarte. Jeden z nauczycieli regionalistów wymienił 9 tytułów, kolejny – 3 tytuły, inny – 2. W pozostałych dwóch przypadkach odpowiedzi było bardzo ogólne: książki (1 odpowiedź), albumy wykonane przez uczniów (2 odpowiedzi).

Tabela 1. Odpowiedzi na pytanie: *Jakie wydawnictwa (książki, albumy) wykorzystuje Pani/Pan w czasie prowadzenia zajęć z edukacji regionalnej? (Proszę podać tytuły i autora)*

Wydawnictwa wykorzystywane podczas zajęć z edukacji regionalnej	
podane tytuły	autor
<i>Albumy wykonane przez uczniów</i>	–
<i>Bajki po śląsku = Bojki po ślonsku</i>	Marek Szofitysek
<i>Deportacje z Górnego Śląska do Związku Sowieckiego w 1945 roku : katalog wystawy stałej w Centrum Dokumentacji Deportacji Górnoślązaków do ZSRR w 1945 roku w Radzionkowie</i>	Sebastian Rosenbaum, Dariusz Węgrzyn
<i>Granice Śląska : zmiany granic Śląska w czasie i przestrzeni, Śląsk na dawnej mapie, obraz Sudetów w dawnej kartografii</i>	Renata Pysiewicz-Jędrusik, Andrzej Pustelnik
<i>Historia Górnego Śląska : polityka, gospodarka i kultura europejskiego regionu</i>	Joachim Bahlcke
Książki	–
<i>Nobliści z Górnego Śląska</i>	Piotr Greiner
<i>O Bytomiu</i>	Jan Drabina
<i>Śląskie drogi od X wieku do 1939 roku</i>	Marian Dyba
<i>Ślązoki nie gęsi</i>	Marek Szofitysek
<i>Tiele-Wincklerowie. Arystokracja węgla i stali</i>	Arkadiusz Kuzio-Podrucki
<i>Tragedia w cieniu „wyzwolenia”. Górny Śląsk w 1945 roku</i>	Anna Skienziel, Lucyna Staniczek
<i>Z dziejów rodu Schaffgotschów</i>	Irena Twardoch
<i>Z tradycją za pan brat</i>	Scenariusze i teksty gwarą
Teki edukacyjne Instytutu Pamięci Narodowej	–

Źródło: Opracowanie własne.

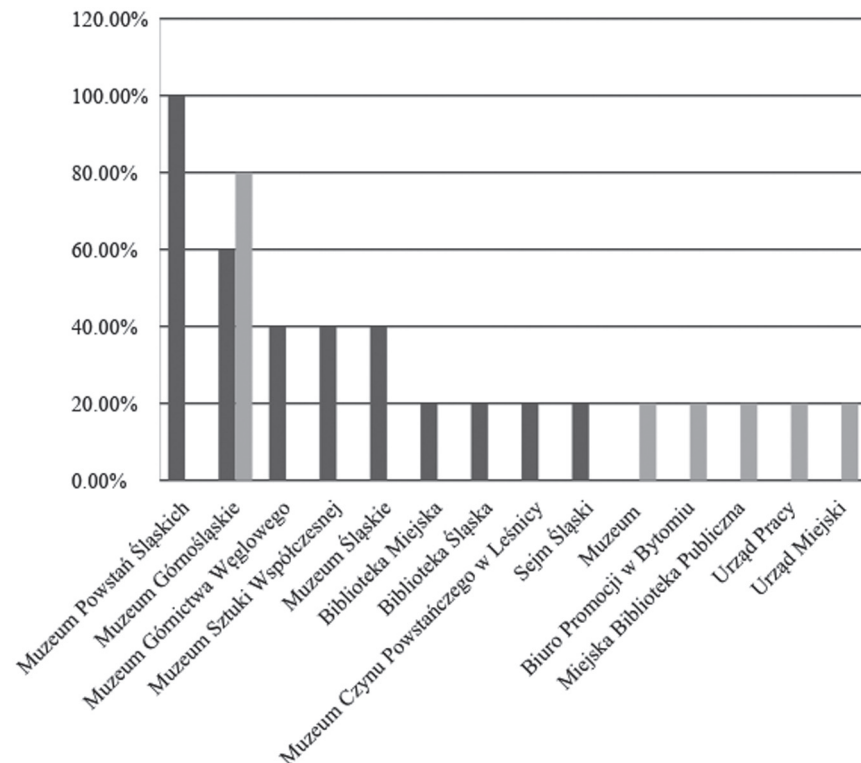
Zastanawiające są odpowiedzi na kolejne pytanie ankiety, dotyczące źródeł elektronicznych (wykres 3). 80% ankietowanych jako elektroniczne źródło informacji podało Internet. Tylko jeden nauczyciel (20% ankietowanych) podał nazwy platform internetowych: W regionie o regionie oraz Eduś, a także twórczość Zespołu Pieśni i Tańca „Śląsk” (płyty). Okazało się, że nauczyciele nie potrafią przytoczyć konkretnych kategorii źródeł elektronicznych. Żaden nie wymienił nazwy blogów, stron internetowych, które mogłyby zainteresować ucznia.

Wykres 3. Odpowiedzi na pytanie: *Z jakich źródeł elektronicznych korzysta Pani/Pan najchętniej podczas pracy z uczniem klas regionalnych?*

Źródło: Opracowanie własne.

Nauczyciele dobrze znają instytucjonalne źródła informacji, takie jak Muzeum Powstań Śląskich w Świętochłowicach (100% odpowiedzi) czy Muzeum Górnos Śląskie w Bytomiu (80% odpowiedzi) (wykres 4).

■ Z jakich innych form źródeł instytucjonalnych (np. biblioteki, muzea) korzysta Pani/Pan w czasie nauczania edukacji regionalnej?

■ Jakie instytucje w Bytomiu traktuje Pani/Pan jako źródła informacji?

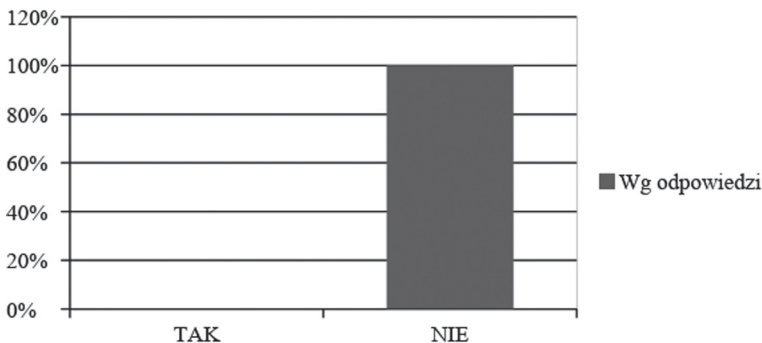
Wykres 4. Odpowiedzi dotyczące instytucjonalnych źródeł informacji

Źródło: Opracowanie własne.

20% ankietowanych wskazało: Biuro Promocji Miasta, Miejską Bibliotekę Publiczną oraz Urząd Pracy i Urząd Miejski. Dwoje z pięciorga nauczycieli zna Muzeum Górnicztwa Węglowego, Muzeum Sztuki Współczesnej oraz Muzeum Śląskie. Należy jednak zastanowić się, czy instytucje te są odwiedzane tylko w ramach rozrywki, czy wizyty w nich stanowią część edukacji regionalnej.

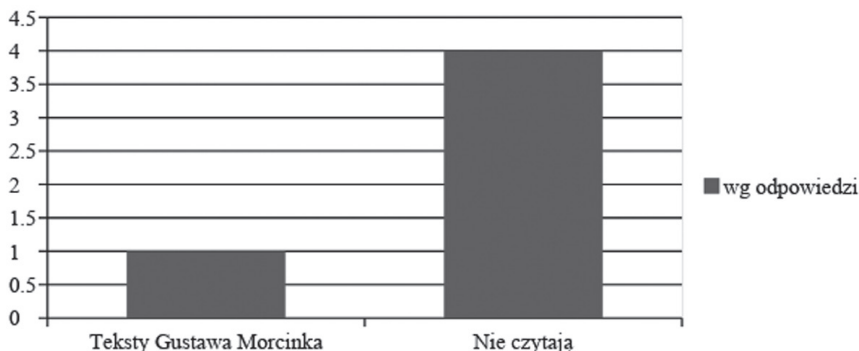
Wszyscy nauczyciele regionaliści dobrze znają tradycyjnie pojmowane źródła informacji. Jak wynika z uzyskanych odpowiedzi, źródła te są jednak ubogie pod względem tematycznym, gatunkowym i autorskim. Nauczyciele chętniej korzystają z niedokumentalnych źródeł informacji (instytucjonalnych bądź osobowych) niż ze źródeł elektronicznych, np. blogów czy e-muzeów.

Najbardziej zaskakujący jest brak zainteresowania nauczycieli regionalistów zbiorami specjalnymi (wykres 5). Żaden z ankietowanych nauczycieli nie korzysta ze zbiorów specjalnych. Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne regionu oraz bogate i różnorodne zasoby, m.in. Biblioteki Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu czy Biblioteki Śląskiej w Katowicach, jest to niezrozumiałe. Kolejne zaskoczenie to brak zaleceń lektur w ramach zajęć z edukacji regionalnej. Tylko w jednym przypadku padła odpowiedź: utwory G. Morcinka (wykres 6). Może to świadczyć o tym, że nauczyciele nie nakłaniają uczniów do czytania nie tylko lektur w ramach podstawy programowej, ale także w ramach zajęć z edukacji regionalnej.

Wykres 5. Odpowiedzi na pytanie: *Czy podczas z zajęć z edukacji regionalnej korzystała Pani/korzystał Pan ze zbiorów specjalnych (rękopisy, zabytkowe księgozbiory)?* (pytanie zamknięte)

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 6. Odpowiedzi na pytanie: *Jakie lektury czytają Pani/Pana uczniowie w ramach zajęć z edukacji regionalnej?*

Źródło: Opracowanie własne.

Wszyscy nauczyciele regionaliści korzystają ze zbiorów Biblioteki Miejskiej w Bytomiu (tabela 2). Ponadto dwoje – ze zbiorów Biblioteki Śląskiej w Katowicach, a jeden – ze zbiorów Pracowni Historii Bytomia (jeden z działów Biblioteki Miejskiej w Bytomiu – Dział Informacyjno-Bibliograficzny: Pracownia Historii Bytomia i Informacji Regionalnej).

Tabela 2. Odpowiedzi na pytanie: *Z jakich bibliotek (poza szkolną) korzysta Pani/Pan w czasie zajęć edukacji regionalnej?*

Biblioteki (poza szkolną) z jakich korzystają nauczyciele regionaliści w czasie zajęć z edukacji regionalnej		
nazwa	miasto	liczba odpowiedzi
Biblioteka Śląska	Katowice	2
Biblioteka Miejska	Bytom	5
Pracownia Historii Bytomia	Bytom	1

Źródło: Opracowanie własne.

80% ankietowanych nauczycieli regionalistów wykorzystuje osobowe źródła informacji. Uczniowie klas regionalnych uczestniczą w spotkaniach z mieszkańcami dzielnicy Łagiewniki oraz z przedstawicielami samorządu w Bytomiu, organizowanych na terenie szkoły i poza nią. Odbywa się to w ramach projektów edukacyjnych. Gimnazjaliści podczas zajęć z edukacji regionalnej poznają sylwetki śląskich noblistów, świętych chrześcijańskich, polityków, osób walczących o śląskość, współcześnie żyjących zasłużonych Ślązaków (tabela 3). W tym zestawieniu brakuje jednak choćby ks. N. Bonczyka czy wielu współczesnych przedstawicieli kultury na Śląsku.

Tabela 3. Odpowiedzi na pytanie: *Sylwetki jakich osób żyjących współcześnie lub w przeszłości poznają Pani/Pana uczniowie w ramach zajęć z edukacji regionalnej?*

Sylwetki osób prezentowane podczas zajęć z edukacji regionalnej	
Postaci historyczne	Żyjący współcześnie
Wojciech Kilar	Grzegorz Stachak
Jerzy Ziętek	Piotr Uszok
Karl Godula	Grzegorz Franik
Ewa Tiele von Winkler	Grupa Janowska
Św. Barbara	Kazimierz Kutz
Św. Jadwiga	
Św. Jacek	
Józef Szafranek	
Józef Lompa	
Wojciech Korfanty	
John Baidon	
Henryk Sławik	
Śląscy nobliści	
Grzegorz Gorczycki	
Henryk Mikołaj Górecki	

Źródło: Opracowanie własne.

Zakończenie

Jak wynika z przeprowadzonej analizy, nauczyciele regionaliści stanowią aktywną grupę wśród kadry nauczycielskiej Gimnazjum nr 9 w Bytomiu. Poza pracą z uczniem angażują się w działalność organizacji regionalistycznych, takich jak Bractwo Oświatowe Związku Górnośląskiego czy Klub Nauczyciela Regionalisty.

Wszyscy ci nauczyciele dobrze znają tradycyjnie pojmowane źródła informacji. Jak wynika z danych uzyskanych w ankiecie, źródła te nie są jednak zróżnicowane pod względem tematycznym, gatunkowym i autorskim. Nauczyciele chętniej korzystają z niedokumentalnych źródeł informacji. Natomiast nie sięgają po zbiory specjalne, których pokazy czy omówienia mogłyby uatrakcyjnić lekcje.

Uczniowie uczestniczący w zajęciach regionalnych nie są motywowani przez nauczycieli do czytania książek, których lektura być może skłoniłaby ich do pogłębionych poszukiwań i analiz.

Kwestią otwartą pozostaje, czy można poszerzyć zakres wykorzystywanych przez nauczycieli regionalistów źródeł informacji, co wpłynęłoby na podniesienie jakości i różnorodności zajęć. Po przeanalizowaniu wyników ankiety można zaproponować nauczycielom udział w szkoleniach z zakresu wykorzystania elektronicznych źródeł informacji oraz w warsztatach poświęconych zabytkowym kolekcjom dostępnym w Bibliotece Śląskiej i Muzeum Górnos Śląskim.

Edukacja regionalna w dzisiejszym świecie powinna obejmować wszystkie sfery życia. Ważne, by regionalizm ukazywać jako inspirację, wybierając najlepszy sposób dotarcia do uczniów. Żywy regionalizm śląski może być modny i atrakcyjny, a świadczy o tym chociażby popularność śląskich gadżetów i moda inspirowana regionalną kulturą śląską. Śląski design to zasługa młodych projektantów – absolwentów wzornictwa na śląskich uczelniach oraz Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Obok takich gadżetów, jak magnesy na lodówkę, projektuje się przedmioty użytkowe: koszulki, bluzy, odzież dla dzieci, kubki i inne naczynia, mydło z aktywnym węglem, biżuterię inspirowaną śląską tradycją i gwara, którą można bezproblemowo opisać współczesny świat. Dzięki edukacji regionalnej uczeń mocno zakorzeniony w regionie będzie miał większe szanse na efektywne funkcjonowanie w społeczeństwie. A promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego jest także szansą na rozwój turystyki.

Literatura

- Chudziński, E. (2013). Prasa regionalna i regionalistyczna. Tradycja i współczesność. W: E. Chudziński (red.), *Regionalizm idea – ludzie – instytucje* (s. 132–142). Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza; Muzeum Niepodległości.
- Chudziński, E. (2013). Region – regionalizm – lokalizm. Pojęcia i konteksty. W: E. Chudziński (red.), *Regionalizm idea – ludzie – instytucje* (s. 7–13). Warszawa: Mazowiecka Oficyna Wydawnicza ; Muzeum Niepodległości.
- Gajowniczek, Z. (2014). *Gmina wiejska i miejsko-wiejska w Polsce jako obszar odniesienia w edukacji regionalnej*. Praca doktorska, promotor: prof. dr hab. F. Plita. Warszawa: Uniwersytet Warszawski (s. 25–28).
- Gwara. W: *Internetowy Słownik Języka Polskiego*. Pobrane z: <http://sjp.pwn.pl/slowniki/gwara.html> (2.04.2017).
- Kronika Klas Regionalnych w Gimnazjum nr 9 Bytom. 2012–2016. Bytom: Gimnazjum nr 9.

- Lis, M. (2001). *Śląskość – polskość. Problemy pogranicza etnicznego o kulturowego*. W: B. Cimała, J. Kwiatek (red.), *Regionalizm, kultura i oświata regionalna* (s. 35–46). Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Łobos, A. (1999). Z dziejów śląskiego regionalizmu – Paweł Musioł. W: M.T. Michalewska (red.), *Edukacja regionalna z historii, teorii i praktyki* (s. 65–69). Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Markocka, M. (2014). Regionalizm w Polsce – tradycja i współczesność (wybrane zagadnienia). *Seminare. Poszukiwania naukowe*, (35), 147–157.
- Morcinek, G. (2013). Regionalizm Śląski (1933). W: Z. Chojnowski, M. Mikołajczak (red.), *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł* (s. 165–167). Kraków: Universitas.
- Nikitorowicz, J. (2009). Edukacja regionalna jako podstawa kreowania społeczeństwa wielokulturowego. W: J. Nikitorowicz (red.), *Edukacja regionalna i międzykulturowa* (s. 213–226). Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- O edukacji regionalnej – dziedzictwie kulturowym w regionie* (2000). Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej Biuro Administracyjno-Gospodarcze.
- Ogrodziński, W. (1946). *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Katowice–Wrocław: Wydawnictwo Instytutu Śląskiego.
- Patkowski, A. (2013). Regionalizm. (1928). W: Z. Chojnowski, M. Mikołajczak (red.), *Regionalizm literacki w Polsce. Zarys historyczny i wybór źródeł*. (s. 137–153). Kraków: Universitas.
- Regionalizm Polski. Pobrane z: <http://regionalizmpolski.pl/?karta-regionalizmu-polskiego,30> (2.04.2017).
- Smolorz, M. *Tajne manewry prezydenta Komorowskiego*. Pobrane z: <http://www.dziennikzachodni.pl/artykul/582343,smolorz-tajne-manewry-prezydenta-komorowskiego,id,t.html> (2.04.2017).
- Sprawozdanie z działalności Klas Regionalnych w Gimnazjum nr 9 w Bytomiu w II semestrze 2016/2017.
- Staniczek, Ł. (1996). Koncepcja edukacji regionalnej na Śląsku. Szkic niektórych problemów. W: M. Szczepański, H. Synowiec, G. Szewczyk, A. Skudrzykowa (red.). *Edukacja regionalna. Od tradycji ku nowoczesności: materiały konferencji naukowo-metodycznej Katowice, 21 listopada 1996* (s. 42–45). Katowice: Wojewódzki Ośrodek Metodyczny.
- Swadźba, U. (2001). *Śląski etos pracy. Studium socjologiczne*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Szul, R. (2012). Regionalizm. Refleksje na temat ewolucji idei i praktyki regionalizmu w Europie. W: A. Pawłowska, Z. Rykiel (red.), *Region i re-*

- gionalizm w socjologii i politologii* (s. 31–46). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Śliz, A., Szczepański, M.S. (2012). Regionalna mozaika kulturowa. Przypadek Górnego Śląska. W: A. Pawłowska, Z. Rykiel (red.), *Region i regionalizm w socjologii i politologii* (s. 65–81). Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Tomczak, J. (2014) Regionalizm koncesjonowany. Studium ze szczególnym uwzględnieniem Śląska. W: D. Kasprzyk (red.), *Być regionalistą. Inspiracje, autodefinicje, perspektywy* (s. 179–188). Łódź: Interdyscyplinarny Zespół Badania Wsi.
- Węgrzynek, K. (2015). *Języki mitu, historii, religii w literaturze na Górnym Śląsku : analiza wybranych dzieł XX wieku regionu pogranicza*. Praca doktorska. Promotor: dr. hab. prof. UŚ Z. Kadłubek. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Wywiad przeprowadzony przez A. Piechotę z B. Szmalec (2.11.2016).
- Wywiad przeprowadzony przez A. Piechotę z I. Cieślars (31.03.2017).

Tekst w wersji poprawionej wpłynął do redakcji 8 czerwca 2018 r.

Adriana Piechota

The Students' Scholarly Association of Infologists
The Institute of Library Science and Scholarly Information
University of Silesia in Katowice
e-mail: adrpie27@gmail.com

The sources of information in the work of the teacher-regionalist (on the basis of an example furnished by Gimnazjum No. 9 in Bytom)

Abstract: The purpose of the study that was conducted was to identify the sources of information which are used by teachers-regionalists who teach in Gimnazjum No. 9 in Bytom. The text describes the premises of regionalism in Poland, describes the main inspirers of regionalism, such as Aleksander Patkowski and the popularisers of the love of one's home region – Śląsk (Karol Miarka, ks. Józef Szafranek and ks. Norbert Bonczyk). One analysed the statements devoted to regional education since the 1990s. The study was conducted in three stages: an open survey, an analysis of documents i.e. the annals of regional classes, and the use of survey questionnaires.

Keywords: Bytom Łagiewniki. Regional education. Regionalism. Silesian regionalism